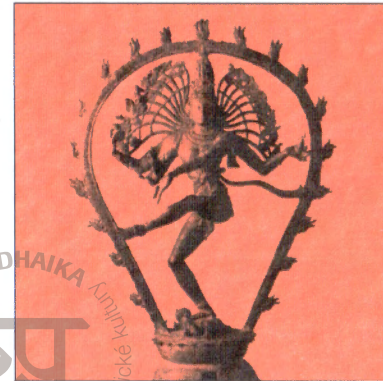

Hinduismus

Experimenty s posvátnem

David M. Knipe

SIDDHAIKA
Mezisková organizace na podporu staroindické kultury

PROSTOR

Náboženské tradice světa.

Hinduismus

Experimenty s posvátnem

David M. Knipe

PROSTOR

© HarperSanFrancisco, 1993
A Division of HarperCollinsPublishers
© David M. Knipe, 1991
© PROSTOR, 1997
Překlad © Kateřina Hronová, 1997
Předmluva © Dušan Zbavítel, 1997

ISBN 80-85190-57-5

Předmluva k českému vydání

Obsah

Předmluva k českému vydání ▫ 5

Dušan Zbavitel

1. kapitola

Úvod ▫ 11

2. kapitola

Hinduismus a dějiny: prehistorie a doba védská ▫ 27

Nejstarší civilizace: povodí Indu ▫ 35

Védská doba ▫ 43

Vědy ▫ 45

Raně védské chápání světa ▫ 51

Rituální soustava ▫ 57

Společnost tři plus jedna ▫ 61

Upanišady a nový pohled na svět ▫ 63

3. kapitola

Hinduismus a dějiny: od eposů k novověku ▫ 69

Klasická indická kultura ▫ 72

Mahábhárata ▫ 75

Rámájana ▫ 78

Višnu, Šiva a bohyně ▫ 79

Jihoasijský středověk ▫ 82

Šankara a advaitová védánta ▫ 83

Rámánudža a rozvoj bhakti ▫ 87

Islám a hinduismus ▫ 90

Pozdně středověká bhakti ▫ 94

Jižní Asie nové doby ▫ 96

Reformátoři a tradicionalisté ▫ 97

4. kapitola

Rozměry hinduistického světa ▫ 105

Naslouchání vesmíru ▫ 108

Mytologizace vesmíru ▫ 114

Třídění vesmíru ▫ 124

„Recyklace“ vesmíru ▫ 132

Pohlcování vesmíru ▫ 145

5. kapitola

Dynamika hinduismu ▫ 159

Životní cesta ▫ 163

Od početí k dětství ▫ 165

Výchova, manželství a dospělost ▫ 168

Smrt a zasnění ▫ 170

Mimo domov: zbožná žena ▫ 172

Jeden kraj, jedna řeka, jeden život ▫ 181

6. kapitola

Hinduismus dneška ▫ 193

Epilog ▫ 204

Chronologie hinduismu v jižní Asii ▫ 205

Poznámky ▫ 209

Slovník nejdůležitějších pojmů ▫ 211

Božstva, mocnosti a zbožštění hrdinové ▫ 215

Doporučená literatura ▫ 219

Rejstřík ▫ 220

tole se některými těmito doplňky budeme zabývat podrobněji jakožto hinduistickými projevy členění vesmíru.

Prozatím je důležité uvážit, že základní *varny* a společnost tři plus jedna, která se poprvé objevuje v pozdějším *Rgvédu*, je po celou védskou dobu závazná. Hlavní *varnou* byli bráhmani odpovědní za šíření a používání *manter*, za řízení *jadžní* a za přijímání darů (*dakšin*), které tvořilo rituální zakončení obětí. Prostřední vrstvou byli rádžanové neboli kšatrijové, jejichž *dharmou* – tak jako *dharmou* jejich patrona, boha Indry – byla obrana obyvatel před nepřáteli a démony. Tato válečnická třída byla také zdrojem politické svrchovanosti, totiž královské moci. A vaišjové, největší část společnosti, se starali o chov zvířat, zemědělství, řemesla a obchod, o všechny činnosti, které patří do *dharmy* výroby.

Při přesunech přes severní Indii se Indoárijci setkávali se stovkami různých původních společností. Mnohé z nich si védská civilizace podrobila nebo se staly její součástí a byly připojeny na dno společenské stupnice mezi šúdry. V polovině prvního tisíciletí př. n. l., kdy se objevily *upanišady* a obřadní *sútry* jako poslední žánry védského písemnictví, již védská civilizace nebyla jednoduchou soustavou tří plus další *varny*. Existovaly vlivné profesní cechy (*šréni*) s výrazným vlivem v společenském uspořádání. Řada těchto důležitých řemeslníků a také velké společenství rolníků pocházely ze třídy šúdrů. Existovala podrobná omezení týkající se obřadní čistoty a poskvrnění a určité práce, které se považovaly za znečišťující, prováděli příslušníci vrstev, které byly a priori nečisté. Tato „další“ *varna*, šúdrové, se dělila zhruba na ty, kteří byli skutečnou součástí společnosti, a na ty, kteří stáli doslova mimo, na pátou třídu později nazývanou *nedotknutelní* (dnes tzv. „označené třídy“).

V době *dharmášáster* v prvních staletích prvního tisíciletí našeho letopočtu již musely být tyto kodexy zákona (*dharm*) schopny vyložit, jak došlo ke vzniku stovek oddělených komunit (*džáti*, druhy „zrození“). Tradičním vysvětlením bylo míšení nebo zmatení *varen*, tj. nesprávné sňatky mezi původními čtyřmi třídami. V povédském období proto byla přísněji dodržována *dharm* tříd v hierarchii stovek samostatných komunit (dnes zvaných *kasty*), které byly odděleny posvátnými zákony zakazujícími vzájemné sňatky a společné stravování.

Upanišady a nový pohled na svět

Většina védských škol zahrnovala do textových řad žánr „lesních knih“, *áranjaky*, a krátká prozaická nebo veršovaná díla týkající se mystických „souvislostí“, *upanišady*. Tyto texty některé školy upravovaly do smíšených verzí: například *Šatapathabráhmana* je zakončena *upanišadou* zvanou *Bṛhadáranjaka* (neboli „velká“), která patří mezi nejvýznamnější pozdně védské texty. Přívlastek „lesní“ označoval území vně vesnice, soukromý prostor, kde mohly být každému novému studentu odhaleny tajné, skryté nauky. A během několika staletí po osmém století př. n. l. vzniklo více než tucet védských *upanišad*. Dohromady způsobily reformaci – přehodnocení obětního chápání světa a nové zaměření náboženských snah směrem dovnitř, ke spáse na základě vhledu a poznání spíše než v pouhém spoléhání se na obřadní úkon.

Jejich význam dalece přesáhl védskou tradici. Tato nová vize rozšířila svůj dosah v procesu nebráhmanského i bráhmanského šíření, našla podporu u průbojnýchasketických hnutí (*šramanů*, potulných poutníků), ideologických soustav a osvobozovacích technik později zná-

ností tohoto světa planet, bohů, lidí, démonů, zvířat, rostlin a dalších bytostí. Vesmír je uspořádán způsobem přístupnými oku víry – a poznání řádu, *dharmy*, je pro život v tomto světě nezbytné. Poznání skutečného já, *brahma* jako *átmanu*, je nezbytnou podmínkou nejvyššího cíle obemknout a překročit svět, dosáhnout vysvobození ze *sansáry*.

„Recyklace“ vesmíru

... z oběti se stává obětníkovo já ve druhém světě a obětník, jenž to ví a obětuje v náhradu, získává ve druhém světě nové tělo.

Šatapathabráhmana 11.1.8.6

Nejzvláštnějším rysem indické společnosti je nepochybně třídní a kastovní systém se stovkami oddělených, ale vzájemně závislých *džátí*, hierarchicky rozdělených uvnitř a patřících do některé z klasických čtyř *varn*. Ale první výrazný dojem, kterým na vnějšího pozorovatele zapůsobí indické *myšlení*, je spojen s pojmy *karmy* a *sansáry*. V rámci seznámení s tímto rozměrem – představou vesmírných oběhů – tuto pojmovou dvojici, která v polovině prvního tisíciletí př. n. l. získala doktrinální podobu a zůstala základním principem jihoasijského světonázoru po všechna období až dodnes, probereme důkladněji.

Ústní (později písemné) podání, které jako první srozumitelně uvedlo učení o karmě a *sansáre*, totiž *áranjaky* a *upanišady*, bylo (jak jsme uvedli v druhé kapitole) plodem pozdně védského období. Zabývaly se prastarými otázkami vesmíru, jehož hybnou silou jsou oběti, vesmíru, jenž trvá díky konání (*karma*) člověka, který provádí

jadžňu. Ale jazyk jejich autorů byl nový, dokonce radikální, a jejich pohled mířil k nově objevenému cíli, který staří védští básníci a ořadníci pomíjeli. Tyto nové generace básníků-filozofů se staly duchovní elitou a předvojem těch, kdo hledali vysvobození od veškerého zrození a smrti, a to nikoliv proto, aby dosáhli nějakého konečného znovuzrození v druhém světě. Jaké je jejich poslání a jaký vliv mělo na vývoj hinduismu v následných obdobích jihoasijských dějin? Je to úžasný příběh: Projev „recyklace“, ze kterého se upanišadová básníci pokoušeli uniknout, má – jako osatně v Indii vše – několik verzí.

Zprv – jak jsme si už všimli – pojem *karmy* a *sansáry* se postupně vyvíjel ze základních principů védského světonázoru. Védské náboženství předpokládalo odpovědnost člověka za rituální úkon (*karma*) při oběti, která zajišťovala oběh kosmických energií a zároveň vedla k neustálé obnově světa a osobní obrodě obětníků. Příkladem je slavný královský obřad, *rádžasúja*, velká *sómová* oběť, která obnovovala princip vlády a jeho zosobnění na kosmické i lidské úrovni. Řád neboli *dharma* na této obnově bezprostředně závisel, a jakmile byla tato rok dlouhá povátná proměna dokončena, začínaly přípravy na opětné provedení. Zákon *karmy* byl v tomto bodě stručný: rituální úkon byl povinností lidí a dosahoval okamžitých a zjevných kosmických, společenských a individuálních výsledků. Z toho důvodu zbývající védské bráhmanské komunity provádějí oběť i dnes. Uvedme příklad: pokud přešl málo nebo příliš, pak přežití lidí i světa visí na vlásku a mezi všemi *karmy* (množné číslo od slova *karma*) musí a může být nalezen vhodný rituální čin, který je obnovující.

Ale jen málo z raně védského světonázoru nás připravuje na poznání, jež přinesla dvě pojetí, která se spojují

zachycené v mýtech, básních a výtvarných dílech – odlišené, tančí na témže jevišti světa a lidské zkušenosti.

V předchozí části „Třídění vesmíru“ jsme poznamenali, že jedním z mnoha způsobů pořádání zkušenosti, které má pro hinduisty význam, je oddělování neposkvrněného od všeho, co je poskvrněné nebo nečisté. Souhra čistoty a nečistoty, tak jako souladu a nesouladu nebo průmětu a připodobnění, je dalším příkladem hinduistického cyklického pohledu. Pro nezavěšeného pozorovatele přelidněné indické krajiny je mnoho řek jen stokami přečpanými odpadky, splašky, průmyslovými odpadními vodami a často i mrtvolami zvířat a lidí. Pro hinduistu je ovšem každá řeka posvátná a věčně čistá, je to živel nezničitelné moci, ve kterém se člověk očistí vnitřně, pitím z této tekuté bohyně, i navenek, koupelí v ní. Jak je to možné, když se jinak hinduisté tolik zaobírají poskvrněním způsobeným výkaly, vlasy, zvířecí kůží a vším, co souvisí se smrtí? Odpověď leží jistě někde v hlubokém poznání, že kosmické energie a prvky jsou obnovitelné zdroje, že vesmír je hnán nepřetržitými obnovami a že v poslední instanci je to proces nutného a opakovaného umírání, který tajuplně poskytuje nové bytí světu, jeho prvkům i všem jeho obyvatelům.

Sledováním čtvrtého rozměru jsme v této kapitole objevili další ohled, v němž se hinduismus neustále měnil, a přitom udržoval soulad s prapůvodním směřováním. Oběť, která poskytla „první kosmické zákony“, probíhá stále a nepřetržitě. Kosmický tanec boha a bohyně probíhá stále a nepřetržitě, „jinak by svět zanikl“. A zrození a smrti každého z nás probíhají stále a nepřetržitě. Učují nás v podstatě naše činy, všechny, dokud se nezbavíme posledních pout nevědomosti a lpění a obětní tanec těchto světů zcela nepozbude významu.

Pohlcování vesmíru

*Pravý jógin rozjímá a uvědomuje si
... jsem na tomto světě cizincem,
nikdo tu se mnou není!
Tak jako pěna a vlny
se rodí z oceánu a zas se v něm rozplynou,
tak se svět rodí ze mne a opět se ve mně rozplývá.
Jóga-daršana-upanišada 10.67'*

Indický asketa je stereotypně zobrazován jako vyzáblý mužik s bederní zástěrkou ležící na lůžku z ostrých hřebků. Na slavnostech nebo poutích v atmosféře bujarého veselí někdy opravdu můžeme spatřit tento a další bizarní příklady sebetřýznění. Opravdoví hinduističtí asketové však nejsou komedianti a ani z lidí netahají drobné; jsou to velcí badatelé, horliví a neohrožení hledači – někdy samotáři, ale většinou společenští – kteří velmi často pououvají hranice vytrvalosti lidského těla, mysli a duše. Askeze může mít podobu obyčejné ženy v domácnosti, která se dva dny postí na znamení určitého slibu (**vrata**); potulného mnicha, který desítky let putuje od vesnice k vesnici jako svatý muž; nebo *jógina*, provozovatele *jógy*, který usiluje o zastavení obvyklých myšlenkových pochodů nejprve ovládnutím dýchání, krevního tlaku, výživy a dalších fyziologických procesů a pak programem **dhjána**, systematickou meditací.

Paleontologové a oceánští biologové nás informují o „minimálních organismech“, které převládaly ve fosilních pozůstatcích života na zemi z doby před půl miliardou let a žijí i dnes jako drobní živočichové – například ammonožci či lilijice – v hloubi oceánů. V poměru k tělesné hmotnosti mají ze všech živočichů nejnížší spotře-